

پیدا و پنهان نوآوری اجتماعی
تبیین گفتمان‌های سه‌گانه دولتی، کارآفرینی و
دانشگاهی در ایران

اباذر اشتری مهرجردی

پژوهش‌های مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
(بمفادات)

پیدا و پنهان نوآوری اجتماعی

تبیین گفتمان‌های سه‌گانه دولتی، کارآفرینی و دانشگاهی در ایران

اباذر اشتری مهرجردی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی)

ناشر: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی

ویراستار: مهدی عباسی

طراح جلد و صفحه‌آرا: علی قربی

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۲

شمارگان: ۴۰۰

قیمت: ۱۴۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۷۳-۳

(الف)

تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید مؤمن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴.

وبسایت: www.iscs.ac.ir

پست الکترونیکی: publication@iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشگاه در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تأیید پژوهشگاه نیست.

سرشناسه: اشتری مهرجردی، اباذر، ۱۳۵۸ -

عنوان و نام پدیدآور: پیدا و پنهان نوآوری اجتماعی: تبیین گفتمان‌های سه‌گانه دولتی، کارآفرینی و دانشگاهی در ایران / اباذر اشتری مهرجردی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، انتشارات ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۲۹۰ص: جدول: ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۷۳-۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۲۷۳]-۲۸۳.

یادداشت: نمایه.

عنوان دیگر: تبیین گفتمان‌های سه‌گانه دولتی، کارآفرینی و دانشگاهی در ایران.

موضوع: نوآوری -- ایران -- جنبه‌های اجتماعی: Iran -- Social aspects -- Technological innovations

شناسه افزوده: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی. انتشارات

رده‌بندی کنگره: HM ۸۴۶

رده‌بندی دیویی: ۳۰۲/۴۸۳

شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۶۹۸۲۷

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فیا

فهرست

۷ دیباچه پژوهشگاه
۱۱ پیشگفتار
۱۵ مقدمه
۴۳ فصل اول: تاریخچه و مفهوم پردازش
۹۹ فصل دوم: رویکردها و گفتمان‌های نوآوری اجتماعی
۱۵۵ فصل سوم: تبیین وضعیت
۲۷۳ منابع
۲۸۵ نمایه

پیشگفتار

به طوری که پیش تر سرگذشت حضورم در مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی و روی آوردن به حوزه مطالعات علم و فناوری را در کتاب اول مجموعه پیدا و پنهان (پیدا و پنهان استارت آپ) آوردم، به ناچار کوشیدم به نوعی بخش های مختلف و بازیگران نظام نوآوری یا اکوسیستم نوآوری - کارآفرینی را مطالعه کنم. از آنجا که این سلسله موضوعات، همگی حول مفاهیم و پدیده های جدید در دوران مدرن و اکوسیستم نوآوری - کارآفرینی بودند، سعی کردم اجزای این نظام را به روشی سیستمی و به نوعی با روش های مشابه مورد مذاقه قرار دهم. بر همین اساس، به طوری که پیشتر گفته بودم، مطالعات و تدریس های روستایی و روش تحقیق کمی را رفته رفته کاهش داده و اکنون با جدیت بیشتر به مطالعه فلسفه دنیای مدرن و روش های پدیدارشناسانه و همچنین تدریس واحدهای جامعه شناسی شهری روی آورده بودم؛ گویی برای شناخت و یگانگی با مفاهیم جدید و مدرن زیست بوم نوآوری، لزوماً باید با بستر و زمینه های اجتماعی آن، یعنی شهر و مناسبات مدرنیته، روبه رو می شدم.

در همین رابطه، بنیان روش تحقیق ما را دیدگاه «دانش پژوهی مشارکتی» و ندیون¹ در بر می گیرد. در این دیدگاه، اساس کار مبتنی بر فهم فرایندهای

1. Andrew Van De Ven

وی مطالعه در علوم اجتماعی را به دو دسته تقسیم می کند: مطالعه پراکنشی و مطالعه فرایندی. در مطالعه پراکنشی تحول بر اساس روابط علی بین متغیرها تحلیل می شود و در مطالعات فرایندی تحول

تغییر و توسعه در افراد، گروه‌ها، سازمان‌ها و دیگر موجودیت‌های اجتماعی، از جمله دولت است. ون‌دی ون از محققانی است که مطالعات زیادی روی نوآوری فناورانه و تحول سازمانی انجام داده و تلاش کرده روش‌شناسی پژوهش در علوم اجتماعی را برای مطالعه فرایندهای نوآوری و تحول بازخوانی کند. دیدگاه او در روش‌شناسی با استقبال مطالعات نوآوری و گذارهای اجتماعی - فنی و نوآوری فناورانه مواجه شده است.

این سلسله پژوهش‌ها - که این نوشتار دومین اثر از مجموعه کتابهای پیدا و پنهان بشمار می‌آید - ابتدا با خوانشی از ادبیات موجود که خلاصه‌ای از ارزیابی آنها ارائه شده است، آغاز می‌شود و سپس بررسی‌های موردی مختلفی را که براساس این خوانش بوده، ارزیابی می‌کند. در خلال این بررسی‌های موردی، به تدریج رویدادها درون چندین وضعیت اساسی (وضعیتی که می‌تواند به فهم وضع موجود کمک کند)، نمایان گشت و سپس تلاش شد این وضعیت به صورت نظری، مفهومی و انتزاعی صورت‌بندی و تقریر شود. حاصل این رفت‌وبرگشت میان موردها و چارچوب مفهومی، روایتی نظری از گذار در موضوعات (در اینجا، نوآوری اجتماعی) است که در بخش‌های بعدی ارائه می‌شود.

پس از سه سال مطالعه و پژوهش، شرکت در ده‌ها نشست علمی، بازدید از اقدامات نوآورانه، داوری جشنواره‌ها، گفت‌وگو با بیش از صدها بازیگر فعال این حوزه و مستندسازی آنها دریافتیم که فارغ از وجوه فنی و فناورانه نوآوری‌های

حاصل توالی مجموعه رویدادها است. مطالعه فرایند تغییر و مفهوم‌سازی رویدادها در قالب یک روایت تمرکز دارد. رویدادها حرکت‌هایی هستند که کنشگران با انگیزه، باور، هویت و علائق خاص خود انجام داده‌اند و در طول زمان تغییر می‌کند. در این سبک پژوهش، نتایج بر اثر سلسله‌ای از رویدادها خلق می‌شود. تئوری پردازان فرایند، اغلب از سبک روایت‌گری استفاده می‌کنند. این روایت‌ها صرفاً بیانی داستانی و توصیفی از آنچه اتفاق افتاده نیست، بلکه براساس مضمون‌های تحلیلی انتخاب شده، تدوین می‌شوند.

اجتماعی - که می‌تواند فنی باشد - قطعاً مناسبات اجتماعی و مدیریتی درون و بیرونی آن در حوزه مطالعات علوم اجتماعی قرار دارد. مهم‌ترین عامل عدم موفقیت اقدامات نوآورانه اجتماعی در مراحل نخستین و حتی شکست آن‌ها در مراحل بعدی، عدم توجه و بکارگیری حوزه علوم انسانی - اجتماعی است. نکته جالب آنکه اکثریت قریب به اتفاق افراد با سابقه - به خصوص سابقه عدم موفقیت - در این حوزه به این نکته اذعان دارند، اما همچنان در اجرا، بدان توجه نمی‌کنند. شاهد دیگر در این معنا، نظام آموزشی - دانشگاهی حوزه مهندسی و پزشکی است که به این خلاء پی برده و به جای طلب کمک از حوزه علوم اجتماعی، خود، دست به ایجاد گروه‌ها و دانشکده‌های این حوزه زده که آسیب‌شناسی آن نیازمند مجالی دیگر است.

با این شرح وضعیت، سراغ دغدغه‌های اساسی من می‌رویم:

۱. با این همه تلاش و هزینه و ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی و دانشی، چرا

اکوسیستم نوآوری در کشور شکل نمی‌گیرد؟

۲. زمینه‌ها و امکان ظهور و بروز نوآوری اجتماعی در ایران چیست؟

۳. چرا به رغم وجود ده‌ها بلکه صدها سازمان و ارگان مذهبی/دولتی و

غیردولتی، عمومی، شخصی و حتی حاکمیتی همچنان آسیب‌های

اجتماعی جولان می‌دهند؛ به طوری که نابرابری و محرومیت‌ها کم

نشده، بلکه شکاف‌های اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی هر روز بیشتر و

بیشتر می‌شود؟

بر همین اساس، سؤال بنیادین من در خصوص نوآوری اجتماعی این است که

چه چیزی، کجا و چه کسی نوآوری اجتماعی را رقم می‌زند؟ نوآوری اجتماعی

چطور و چرا روی می‌دهد؟

در همین رابطه و با توجه به تاریخچه و ادبیات محدود، ابتدا تعریف‌های آن

را دسته‌بندی و سنخ‌شناسی کرده، ابعاد و مدل‌های آن را بررسی و نهایتاً

گفتمان‌های موجود در این حوزه را کنکاش خواهیم کرد. در ادامه، بدان خواهیم پرداخت که آنچه در ایران رخ می‌دهد، در قالب کدام گفتمان می‌گنجد. سپس تجربیات موجود درخصوص هریک از گفتمان‌ها در ایران را شناسایی و صورت‌بندی می‌کنیم. با این رویکرد، سعی کرده‌ایم ضمن ترسیم وضعیت و روایت متعارف از نوآوری‌های اجتماعی، و نقد و ارزیابی مکتوبات و اقدامات مرتبط، تمرکز بیشتری بر خلاء یادشده با امعان نظر بر نظام آموزش عالی داشته باشیم. بر همین اساس، این اثر کتابی درسی - آموزشی محسوب نمی‌شود و به نوعی کتابی کاربردی - آسیب‌شناسانه با هدف آشنایی جامعه تحصیل کرده و سیاست‌گذار با تجربیات موفق و پیشگیری از تجربه‌های بیشتر شکست در این حوزه به‌شمار می‌آید.